

ПРИНЦИП НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ТА ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

THE PRINCIPLE OF INVIOABILITY OF HOUSING AND OTHER PROPERTY: GENERAL ANALYSIS

Назаренко П.Г.,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
Запорізького національного технічного університету*

Статтю присвячено розгляду принципу недоторканності житла та іншого володіння особи, його місця в системі засад кримінального судочинства. Автор висвітлює проблеми реалізації принципу недоторканності житла та іншого володіння особи під час проведення слідчих (розшукових) дій. Пропонуються шляхи вдосконалення законодавства з метою підвищення ефективності реалізації принципу недоторканності житла та іншого володіння особи з метою захисту інтересів особи в кримінальному провадженні.

Ключові слова: засади кримінального провадження, недоторканність житла, інше володіння особи, слідчі (розшукові) дії, захист інтересів особи.

Статья посвящена рассмотрению принципа неприкосновенности жилища и иного владения лица, его места в системе принципов уголовного судопроизводства. Автор освещает проблемы реализации принципа неприкосновенности жилища и иного владения лица во время проведения следственных (розыскных) действий. Предлагаются пути совершенствования законодательства с целью повышения эффективности реализации принципа неприкосновенности жилища и иного владения лица с целью защиты интересов личности в уголовном производстве.

Ключевые слова: принципы уголовного производства, неприкосновенность жилища, иное владение лица, следственные (розыскные) действия, защита интересов личности.

The article is devoted to the principle of inviolability of the home and possessions of a person, his place in the system of criminal justice principles. The author highlights the problems of implementation of the principle of inviolability of the home and other property of a person during the investigation (investigation) activities. The ways of improving the legislation in order to improve implementation of the principle of inviolability of the home and other possessions of a person to protect the interests of the individual in criminal proceedings.

Key words: principles of criminal proceedings, inviolability of the home, other property, investigative (detective) actions, protect the interests of individuals.

Постановка проблеми. Засади кримінального провадження відображають сутність, зміст, структуру та форму кримінального провадження, є керівними положеннями для закріплення його завдань, побудови стадій, окремих проваджень та інститутів тощо. Вони визначаються статусом України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, яка визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним своїм обов'язком (ст. 3 Конституції України) [1].

Нормативне закріплення основних положень змісту засади недоторканності житла та іншого володіння особи у кримінальному провадженні вимагає визначення напрямків її реалізації у правозастосовчій практиці. Так, дискусійними у кримінальному процесі залишаються проблеми елементів нормативного змісту засади недоторканності житла та іншого володіння особи, дослідження її міжнародно-правового та зарубіжного досвіду у процесі реалізації під час кримінального провадження. В силу об'єктивних факторів майже недослідженими залишаються межі реалізації засади недоторканності житла та іншого володіння особи у ході застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження. Недо-

слідженими залишаються проблеми, пов'язані з реалізацією засади недоторканності житла та іншого володіння особи під час провадження слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням проникнення до житла та іншого володіння особи присвячені наукові дослідження таких вчених, як Ю.П. Аленіна, О.В. Білоус, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, С.В. Гончаренко, О.В. Капліна, О.П. Кучинська, І.Ф.Літвінова, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, М.А. Погорецький, Л.Д. Удалова та ін., однак серед праць вказаних вчених лише роботи І.Ф. Літвінової та В.Т. Маляренка присвячені комплексному дослідженню проблеми недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні. Більшість робіт стосуються дослідження положень КПК України 1960 року.

Прийняття в 2012 році КПК України та набрання ним чинності обумовило необхідність дослідження.

Метою статті є загальнотеоретичний аналіз місця і ролі засади недоторканності житла та іншого володіння особи в кримінальному процесі України в загальній системі правових гарантій, розробка на цій основі системи кримінально-процесуальних гарантій, а також механізмів їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Принципи кримінального процесу – це закріплені в законі основоположні ідеї, засади, найбільш загальні положення, що визначають сутність, зміст і спрямованість діяльності суб'єктів процесу, способів і процесуальну форму їх діяльності та здійснення правосуддя, створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, засади від яких не відступають, а їх порушення тягне за собою скасування вироку та інших прийнятих за таких умов рішень по справі [2, с. 125].

Принципи містяться в Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі України та інших правових актах (у тому числі і міжнародно-правових актах, що складають частину національного законодавства України) у вигляді кримінально-процесуальних норм загального і визначального характеру, які відбивають найбільш істотні риси і властивості кримінального судочинства. Ці норми-принципи діють на всіх (або декількох) стадіях кримінального процесу й обов'язково виявляються в стрижневій його стадії – судовому розгляді. Усі принципи нерозривно пов'язані між собою і складають одну систему, в якій порушення одного принципу призводить до порушення інших принципів і, відповідно, до порушення законності. Тому недотримання хоча б одного з принципів кримінального процесу є приводом до скасування прийнятих по справі рішень [3, с. 293]. Принципи є гарантією дотримання прав і законних інтересів особистості при провадженні по кримінальній справі, а також гарантією прийняття законного й обґрунтованого рішення по справі.

Реалізація в кримінальному законодавстві принципу недоторканності житла та іншого володіння особи є органічною передумовою забезпечення прав і законних інтересів громадян, залучених до сфери кримінального судочинства. У цьому аспекті знаходять своє вираження міжнародно-правові стандарти кримінальної процесуальної діяльності, що закріплені у відповідних міжнародних нормативно-правових актах.

Недоторканність житла чи іншого володіння особи є однією зі складових особистої недоторканності та тісно пов'язана з правом на недоторканність особистого і сімейного життя, гарантованого ст. 32 Конституції України.

Положення щодо недоторканності жила чи іншого володіння особи означає не лише заборону входити до нього всупереч волі осіб, які в ньому проживають на легальних підставах, а й заборону розголошувати все, що в ньому відбувається.

Конкретизуючи конституційне положення щодо забезпечення недоторканності житла та іншого володіння особи (ст. 30 Конституції України), КПК передбачає можливість провадження обшуку в житлі чи іншому володінні особи виключно на підставі ухвали слідчого-судді (ч. 2 ст. 234). Стаття 233 КПК України регламентує, що ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді.

Виняток становлять невідкладні випадки, які регламентовані ч. 3 ст. 233 КПК України, коли обшук може бути проведено невідкладно: «Слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна, чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий, за погодженням із прокурором, зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді...» [4].

Особливого значення щодо дотримання встановленого законом порядку провадження обшуку та захисту прав особи набуває чітке визначення понять «житло» та «інше володіння особи».

Згідно з ч. 2 ст. 233 КПК під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом.

Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. щодо поняття «житло» у п. 22 дає наступні визначення: «Під житлом потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо).

Поняття «інше приміщення» включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей, виробничі або службові приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, іншу будівлю господарського призначення, відокремлену від житлових будівель, тощо» [5].

На перший погляд, законодавець чітко визначив зазначені дефініції, які мають вирішальне значення для реалізації засади недоторканності житла та іншого володіння особи у кримінальному судочинстві.

Однак у ч. 2 ст. 233 КПК України в якості володіння особи не згадані такі об'єкти нерухомості, як споруди, об'єкти, які за своїми технічними, функці-

ональними, експлуатаційними, архітектурними, економічними властивостями неналежать до будівель. Це на практиці призводить до різних правових наслідків при їх застосуванні, через різний правовий статус такої нерухомості та її цільове призначення. Наприклад, будівлями є житлові будинки, школи, театри, гаражі, цехи заводів. Споруди, що призначені для якихось суто технічних цілей, такі як димарі, телевізійні вежі, мости, підпірні стіни, оскільки в них відсутні приміщення або вбудовані в них приміщення, не визначають їхнього основного призначення, є інженерними спорудами. Законодавець у визначенні «інші володіння особи» залишив словосполучення «тощо». Це свідчить про бажання законодавця зберегти баланс між динамічними правовідносинами та статичними.

Проаналізувавши практику Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) з порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [6], можливо зробили висновки, що в ній поняття «житло» тлумачиться досить широко і охоплює не лише «домівку», а й інші об'єкти, які за законодавством України житлом не визнаються, а належать до іншого володіння особи.

Розділяємо точку зору Ю.Б. Хім'яка щодо обов'язкового визнання правозастосовними органами України і тих об'єктів, які охоплюють поняття «житло» відповідно до рішень ЄСПЛ, з обов'язковим посиленням на такі рішення [7, с. 263].

У літературі стверджується, що в ст. 233 КПК містяться загальні правила проникнення до житла на підставі ухвали слідчого судді або за добровільною згодою особи, яка ним володіє, отже, за умови такої згоди в житлі можливе проведення не тільки огляду, слідчого експерименту, але й обшуку [8, с. 116].

Водночас звертається увага і на те, що навіть у випадках, коли особа заявила про вчинене відносно неї кримінальне правопорушення і не заперечує щодо проведення в її житлі чи іншому володінні, яке є місцем події, огляду, слідчий мусить витрачати час і засоби на оформлення необхідних документів і одержання дозволу слідчого судді. Це призводить до затягування дорогоцінного часу, а відповідно, і втрати можливості ефективної фіксації слідів події, з'ясування її обставин «за гарячими слідами» [9, с. 11].

Як уявляється, така суперечливість викликана невдалою нормативною регламентацією проваджен-

ня деяких процесуальних дій у житлі та іншому володінні особи. Так, положення ч. 1 ст. 233 КПК та ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237 КПК суперечать одна одній. Враховуючи, що норми ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237 КПК є спеціальними щодо ч. 1 ст. 233 КПК, вони мають пріоритет у вирішенні цієї колізії.

Відповідно, складно беззаперечно визнати законність проведення огляду, обшуку за добровільної згоди особи, яка ними володіє, за наявної нормативної регламентації, хоча щодо проникнення таких заперечень немає [10, с. 217].

З точки зору міжнародно-правових актів (Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права), а також справ, розглянутих Європейським судом з прав людини, законними можна вважати обмеження права на недоторканність житла, якщо вони мають правову основу. Такою основою має бути законна, обґрунтована та мотивована ухвала слідчого судді, постановлена за результатами всебічного дослідження клопотання [11, с. 54].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що забезпечення особистих прав і свобод людини, їх захист і ефективна реалізація є одним з головних завдань правової держави, особливе значення яких має місце саме в кримінальному судочинстві. У системі особистих конституційних прав і свобод людини і громадянина важливе місце належить суб'єктивним правам на недоторканність житла та іншого володіння особи, яке є невід'ємним елементом особистої свободи людини.

Припис ч. 2 ст. 8 Європейської конвенції з прав людини відрізняється від норм КПК України та Основного Закону. Відмінність полягає у тому, що вітчизняний законодавець передбачив недоторканність не тільки житла, а й «іншого володіння особи», тим самим створивши для власних правоохоронних органів складніші умови, ніж в країнах Європи.

Право особи на недоторканність житла може бути як законно обмежене, так і незаконно порушене. У міжнародних та національних нормативних актах наведено критерії, тобто межі допустимості законного обмеження, які дають змогу відрізнити його від незаконного та свавільного порушення названого права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року : станом на 15.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>.
2. Кучинська О.П. Кримінальний процес України / О.П. Кучинська, О.А. Кучинська. – К. : Прецедент, 2005. – 204 с.
3. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року: станом на 12.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.
5. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного суду України від 6 листопада 2009 року № 10 : станом на 02.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. : набрання чинності для України 11.09.1997 р. : станом на 01.06.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
7. Хім'як Ю.Б. Захист прав на повагу до житла у практиці Європейського суду з прав людини (кримінально-правовий аспект) / Ю.Б. Хім'як // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3. – С. 261–265.

8. Лукашкіна Т.В. Проникнення до житла чи іншого володіння особи: деякі питання / Т.В. Лукашкіна // Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні : збірник матеріалів Інтернет-конференції (Київ, 28 листопада 2014 року). – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – С. 116–117.

9. Удалова Л. Деякі проблемні питання правозастосування кримінального процесуального законодавства / Л. Удалова // Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України (Київ, 26 квітня 2013 року) : збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції ; Національна академія прокуратури України. – К. : Алерта, 2013. – С. 8–12.

10. Гловюк І.В. Стаття 233 КПК України: питання практичної реалізації / І.В. Гловюк // Молодий вчений. – № 2(17). – Лютий, 2015 р. – С. 216–219.

11. Комарницька О.Б. Клопотання на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи: сучасний стан та перспективи / О.Б. Комарницька // Судова апеляція. – № 3(26). – 2014. – С. 46–55.

УДК 343.163

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО УЧАСТІ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR FOR ENSURING HIS PARTICIPATION IN COURT SESSION IN THE FIRST INSTANCE

Орлик Д.П.,
*аспірант відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів органами,
які проводять досудове розслідування,
Національної академії прокуратури України*

Стаття присвячена науковому аналізу процесуальної діяльності прокурора щодо забезпечення його участі в судовому засіданні у першій інстанції. Вказується на те, що питання формулювання обвинувачення у досудовому провадженні, проблеми підготовки та участі прокурора в судовому засіданні у суді першої інстанції набувають в умовах змагального кримінального процесу особливого значення. Діяльність прокурора фактично здійснюється на межі двох стадій кримінального провадження: вона завершує стадію досудового розслідування та забезпечує початок стадії підготовчого провадження. Констатується відсутність її належного законодавчого врегулювання, неоднозначність трактування у теорії кримінального процесуального права та практиці його застосування.

Ключові слова: кримінальне провадження, діяльність прокурора на етапі закінчення досудового розслідування, участь прокурора в судовому засіданні у першій інстанції, повноваження прокурора; затвердження прокурором обвинувального акту, підготовка прокурора до участі в судовому засіданні у першій інстанції.

Статья посвящена научному анализу процессуальной деятельности прокурора по обеспечению его участия в судебном заседании в первой инстанции. Указывается на то, что вопросы формулирования обвинения в досудебном производстве, проблемы подготовки и участия прокурора в судебном заседании в первой инстанции приобретают в условиях состязательного уголовного процесса особое значение. Эта деятельность прокурора фактически осуществляется на границе двух стадий уголовного производства: она завершает стадию досудебного расследования и обеспечивает начало стадии подготовительного производства. Констатируется отсутствие ее надлежащего законодательного урегулирования, неоднозначное толкование в теории уголовного процессуального права и практике его применения.

Ключевые слова: уголовное производство, деятельность прокурора на этапе окончания досудебного расследования, участие прокурора в судебном заседании в первой инстанции, полномочия прокурора, утверждение прокурором обвинительного акта, подготовка прокурора к участию в судебном заседании в первой инстанции.

The article is devoted to the scientific analysis of procedural activities of the prosecutor for ensuring his participation in court session in the first instance. It is specified that questions of a formulation of charge of pre-judicial production, problems of preparation and participation of the prosecutor in judicial in court session in the first instance are of particular importance in the conditions of competitive criminal trial. This activity of the prosecutor is actually carried out on border of two stages of criminal proceedings: she finishes a stage of pre-judicial investigation and provides the beginning of a stage of preparatory production. Lack of her appropriate legislative settlement, ambiguous interpretation in the theory of a criminal procedural law and practice of its application is stated.

Key words: criminal proceedings, activity of the prosecutor at a stage of the end of pre-judicial investigation, participation of the prosecutor in court session in the first instance, powers of the prosecutor, approval by the prosecutor of the indictment, training of the prosecutor for participation in court session in the first instance.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Як відомо, прокуратура є одним із державних органів, які забезпечують захист прав та

законних інтересів людини, суспільства та держави, у тому числі в сфері кримінального провадження. Реформа кримінальної юстиції, що триває і до нині, зміна кримінального процесуального законодавства